

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

KALLIGRAM

»KIJEVI CSIRKE«
(Geo)politika a mai Ukrajnában

» KIJEVI CSIRKE «
(Geo)politika a mai Ukrajnában

SZERKESZTETTE:

Fedinec Csilla

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

KALLIGRAM

Budapest, 2019

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

SZERKESZTETTE:

Fedinec Csilla (MTA TK Kisebbségkutató Intézet)

LEKTORÁLTA:

Halász Iván (MTA TK Jogtudományi Intézet)

Minden jog fenntartva!

© MTA TK, 2019

© Szerzők, Szerkesztő, 2019

ISBN 978-963-468-105-2

Tartalom

Előszó	9
<i>Georgii Kasianov</i>	
A sztereotípiákról: „Nyugat-Európa”, „Kelet-Európa”, „posztszovjet térség”	13
<i>Jeszenszky Géza</i>	
Az 1991-es magyar–ukrán alapszerződés jelentősége	45
<i>Magyarics Tamás</i>	
A „kijevi csirke”-beszédtől az Euromajdanig. Az Egyesült Államok Ukrajna-politikája a hidegháborút követő évtizedekben	63
<i>Gálik Zoltán</i>	
Az EU–Ukrajna kapcsolatok és a Társulási Megállapodás értékelése ..	79
<i>Mitrovits Miklós</i>	
Feszült barátság: a lengyel–ukrán kapcsolatok az Euromajdan után ..	92
<i>Deák András</i>	
Egy harmincéves alkalmazkodás története – az ukrán gázipar a függetlenség óta	117
<i>Karácsonyi Dávid – Eröss Ágnes – Tátrai Patrik – Kovály Katalin – – Hrihorij Pidhrusnyj</i>	
Demográfiai folyamatok és erőforrások Ukrajnában a geopolitikai törésvonalak tükrében	136

Michael Moser

A modern ukrán nyelv sztenderdizációja:
néhány általános megjegyzés 158

Csernicskó István

Az ukrániai többnyelvűség színe és fonákja 172

Dobos Balázs

Ukrán kisebbségi önkormányzatiság Magyarországon 237

KRONOLÓGIA

Dobos Balázs

A magyarországi ukrán kisebbség, 1988–2018 265

Fedinec Csilla

Ukrajna, 1991–2018 281

Előszó

1991. augusztus 1-jén, három héttel azelőtt, hogy Ukrajna kinyilvánította függetlenségét, George H. W. Bush amerikai elnök elhíresült beszédet mondott a kijevi törvényhozásban, amit William Safire, a The New York Times publicistája „kijevi csirke” beszédnek nevezett el. A realpolitika azt diktálta, hogy Mihail Gorbacsov szovjet elnök hatalma fennmaradjon, másrészt bizonyítani kellett, hogy az amerikaiakat elsősorban elvek és nem pedig érdekek vezérlik a külpolitikában, elkötelezettek a demokrácia, a szabad piacgazdaság, a parlamentarizmus, az emberi és a polgári jogok érvényesítése mellett. A kötetben helyet kapó tanulmányok azt mutatják be, hogy ebből az ellenmondásos helyzetből kiemelkedő ország milyen utat járt be politikai, gazdasági téren, milyen irányba mutatnak a demográfiai tendenciák, hová vezettek a nemzetépítési kísérletek, hogyan alakult a viszony a szomszédokkal, milyen geopolitikai tényezők befolyásolják mind a mai napig az ország Kelet- és Nyugat-Európa közötti pozícionálását.

Ukrajna geopolitikai jelentőségét fizikai méretei és földrajzi elhelyezkedése adja. 2014-ben a Krím-félsziget Oroszország általi annexiójával, Doneck és Luhanszk megyék hozzávetőlegesen egyharmadának szeparatista ellenőrzés alá kerülésével az országot nagyon jelentős veszteség érte: területének 7%-a, azaz mintegy fél Magyarországnyi terület vált konfliktuszónává. Ukrajna keleti megyéiben ún. hibrid háború zajlik – a klasszikus hadviselés vegyítése az irreguláris fegyveres alakulatok és a kommunikációs hadviselés elemeinek felhasználásával. Az az állam, amelyik hibrid háborút folytat, alkut köt nem állami végrehajtókkal – fegyveresekkel, a helyi lakosság csoportjaival, szervezetekkel, melyekkel a formális kapcsolattartás teljességgel lehetetlen. Ezek a végrehajtók olyasmiket tehetnek meg, amiket maga az állam nem, mert a nemzetközi jog szerint az államot kötik a genfi és a hágai konvenciók, a nemzetközi megállapodások.

Az Európai Unió 2004-ben a tíz új tagállam csatlakozása után gondolta újra külkapcsolati stratégiáját a Nyugat-Balkán, a volt szovjet tagállamok és a mediterrán térség államai irányába. Ukrajna, Moldova, Azerbajdzsán,

Grúzia, Örményország a Keleti Partnerség keretében köthette meg az új típusú megállapodásokat. Ezek a korábbi évtizedekben az EU által kötött Társulási Megállapodásokhoz képest alapvető újdonságokat hoztak a kapcsolatrendszer intézményi, jogi és politikai megközelítésében. A Mély és Átfogó Szabadkereskedelmi Megállapodások a korábbi megállapodásokhoz képest sokkal közelebb állnak a tagsági viszonyhoz, mint az egyszerű társulási viszonyhoz. A Szovjetunió összeomlása óta a reálgazdasági teljesítményében stagnáló Ukrajnának kitörési pontot, egyszersmind a modernizáció egy modelljét nyújthatja. Az orosz beavatkozás és a politikai és gazdasági rendszer destabilizációja, az elhúzódó válság ugyanakkor megkérdőjelezi a szerződés alapvető céljainak végrehajthatóságát.

A független Ukrajna szinte állandó gazdasági és politikai válsága a népesség állandósuló kivándorlásához vezetett, amely azonban területileg szelektíven érinti az ország lakosságát. A belső tényezők mellett mind a hagyományos célszomszéd, Oroszország, mind a nyugat-európai és a visegrádi országok jelentős húzóerőt fejtenek ki, hogy saját munkaerőpiacukra vonzzák a kulturálisan mindkét nagyrégióhoz közel álló, jól képzett és olcsó ukrán munkaerőt.

A szocialista blokk felbomlása után Közép- és Kelet-Európában az etnikai-nemzeti kisebbségek egyre nagyobb politikai szerepet játszottak. Nemzettársaik háborúkat követő területi változások miatt kerültek kisebbségi helyzetbe. Kisebbségi szempontból mindig is meghatározó volt az anyaországgal való kapcsolatrendszer, a többségi állam részéről pedig az a tény foglal el kiemelkedő helyet, hogy változó mértékben, de a nemzeti kisebbségek létét is eleve biztonságpolitikai kockázatnak tekintik. A politikailag aktív kisebbségek és a központi kormány közötti kapcsolatokat ez a tény politikailag érzékeny bizalmatlansággal terhelheti.

A függetlenség elnyerése óta az ukrán állam nyelvpolitikájának leghangsúlyosabb törekvése az ukrán államnyelvi státusának megerősítése, az ukrán nyelv használati körének folyamatos bővítése. A szuverenitás első éveiben a többségi nemzet és az ország kisebbségeinek céljai e téren sok tekintetben egybeestek: a Szovjetunió szétesését követően mind az ukránok, mind pedig a románok, a magyarok, a lengyelek, a krími tatárok körében felerősödött a saját kultúra és nyelv iránti figyelem, megjelentek a saját nyelv használati körének kiterjesztésére irányuló igények a korábban privilegizált helyzetű orosz nyelv pozíciójával szemben. Ám miközben az ukrán többség és a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban több

szempontból megegyezett, 1991 után a saját nyelv pozícióinak erősítésére irányuló párhuzamos törekvések keresztezik egymást: az ukrán állami nyelvpolitika ahhoz ragaszkodik, hogy mindazokat a funkciókat, melyekkel korábban az orosz nyelv rendelkezett, az ukrán vegye át, a nemzeti kisebbségek viszont minél több nyelvhasználati szintéren szeretnék anyanyelvüket használni. Kijev állandó félelme, hogy a nemzeti kisebbségek etnikai és nyelvi reneszánsza a szeparatizmus felerősödését is magával vonhatja.

Ezzel szemben a magyarországi ukrán kisebbséget – újabb hivatalos terminológiával nemzetiséget – többnyire a „mikro-”, a „szórvány-”, a „településhálózattal nem rendelkező” vagy a „települési koncentrációval nem jellemezhető” jelzőkkel illetik, együtt említve a közösséget olyan más csoportokkal, mint a bolgárok, a görögök, a lengyelek, az örmények és a ruszinok. A lehatárolás fő oka politikatörténeti, ugyanis az ukránok, az említett többi népcsoporttal együtt, Magyarország legújabb kori történelmének túlnyomó részében nem tartoztak a hivatalosan elismert közösségek közé. Az ukrán kisebbség önszerveződésének folyamatai egybeestek az egykori szocialista blokk és a Szovjetunió felbomlásának, Ukrajna függetlenné válásának, valamint a demokratizálódás útjára lépett Magyarország tágabb politikatörténeti és kisebbségpolitikai eseményeivel.

A kötet nem törekszik teljes képre, ezt elméletileg sem tehetné, hiszen maga a „történet” nincs befejezve, folyamatosan mozgásban van, állandóan alakul, változik, és ami ma biztos pontnak tűnik, az holnap már talán megkérdőjeleződik, kicsivel később pedig akár feledésbe merül. Színes pillanatképet nyújtunk az olvasónak egy állandóan mozgásban lévő, hatalmas tömege és kiterjedése révén a közvetlen és tágabb környezetére a tömegvonzás törvénye alapján erős gravitációs hatást gyakorló országról, ami önmagában is olyanmilyra színes, változatos, összetett és bonyolult, hogy bármit mondunk is róla, az mindig csak részigazság lesz. Újra és újra izgalmas kísérlet legalább résnyire betekinteni a dinamikus, lüktető, ezernyi külső és belső hatásnak kitett ország életébe.